

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Kultuuriteaduste instituut

Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

Maria Laur

Kvääri-identiteedi kujutamine lavastustes „Tule õige koju“ ja
„Võrsed“

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Riina Oruaas, MA

Tartu 2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. KVÄÄRSUSE MÕISTED	5
1.1. Sooline ja seksuaalne identiteet.....	6
1.1.1. Stereotüübid.....	8
1.2. Kväär-teooria.....	9
1.3. Kväärsus teatris.....	10
1.3.1. Kväär-tegelased.....	11
1.3.2. Kväärsuse kujutamine Eesti teatris.....	12
2. LAVASTUSTE ANALÜÜS	15
2.1. Lavastus „Tule õige koju“.....	15
2.1.1. Kväär-identiteedi kujutamine.....	16
2.2. Lavastus „Võrsed“.....	22
2.2.1. Kväär-identiteedi kujutamine.....	23
2.3. Võrdlus ja järeldused.....	28
KOKKUVÕTE	32
ALLIKAD	34
DEPICTION OF QUEER IDENTITIES IN THE PRODUCTIONS „COME ON HOME“ AND „SPROUTS“	37

SISSEJUHATUS

2023. aastal alustati Eestis ametlikult perekonnaseaduse muutmist, mis tegi Eestist esimese endise Nõukogude Liidu riigi, kus kehtib abieluvõrdsus. See viitab küll ühiskonna suuremale avatusele, kuid hoolimata sellest elame endiselt suuresti konservatiivses ühiskonnas, kus normist erinevat eneseväljendust tihti kritiseeritakse. Selle taustal on märkimisväärne, et viimastel aastatel on Eesti teatrite lavadele ilmunud aina rohkem lavastusi, milles käsitletakse LGBTQIA+ teemasid.

Käesoleva uurimuse fookuses on kväär-identiteetide kujutamine sõnateatris. Töö eesmärgiks on analüüsida kväärsuse esinemist sõnateatris ehk uurida, kuidas kaasaegne sõnateater käsitleb kväär-identiteeti. Täpsemalt vaatlen kahte lavastust: Phillip McMahoni „Tule õige koju“ (lavastaja Johan Elm, Ugala Teater) ning Katariina Libe „Võrsed“ (lavastaja Tiit Palu, Teater Vanemuine). Uurimuse sisu keskendub tundlikele teemadele teatris, võttes fookusesse kväärsuse olemuse ja selle kujutamise valitud lavastustes, analüüsides nii tegelasi kui ka näitlejatöid.

Uurimus on aktuaalne, sest kväär-identiteetide nähtavus ja esindatus on avalikus diskursuses suurenenud. Viimastel aastakümnetel on toimunud märgatavad muutused seksuaalsuse ja soo erinevate väljenduste mõistmises ja aktsepteerimises. Sõnateater, mis traditsiooniliselt keskendub inimestevahelistele suhetele, pakub võimalust süvitsi uurida, kuidas kväärsust teatrilaval esitatakse ja tõlgendatakse.

Riina Oruaas selgitab teoses „Etenduskunstide uurimismeetodid“ (2022) kväärsust kui nähtust, mis ei mahtu tavapäraselt mõistetava *normaalsuse* piiridesse ning on kohaldatavad erinevates sotsiaalsetes kategooriates. Käesolevas töös on mõiste *kväär* esmajärguliselt kasutusel seksuaalse orientatsiooni, sooidentiteedi, sooväljenduse ja -rollide kirjeldamiseks.

Probleem, millele keskendun, seisneb kväär-identiteedi kujutamises teatrilaval ning selle kalduvuses jääda stereotüüpseks. Soovin tööga vastata järgnevatele küsimustele:

- 1) Kuidas avalduvad kväärsuse ja kväär-identiteedi teemad valitud lavastuste tegelastes?
- 2) Kuidas kujutatakse lavastustes aktsepteerimist ja diskrimineerimist, millega kväär-tegelased kokku puutuvad?

3) Millist rolli mängivad stereotüübid ja eelarvamused kväär-tegelaste kujutamisel ning kuidas lavastused neid stereotüüpe vaidlustavad või kinnitavad?

Bakalaureusetöö vaatlleb lavastusi läbi kväär-teooria läätse, uurides, kuidas kväär-teemasid ja -tegelasi esitatakse, koheldakse ning kujutatakse. Kväär-teooria (*queer-theory*) on teoreetiline raamistik, mis uurib ja kritiseerib tavapäraseid binaarseid arusaamu soost ja seksuaalsusest. Siinkohal tuginen eelkõige Judith Butleri ideedele, mis avalduvad teoses „Sekeldused sooga“ (ingl „*Gender Trouble*“), mida võib nimetada üheks kväär-teooria alustekstiks.

Töö sisaldab kahte põhipeatükki, mis keskenduvad kväärsuse kontseptsioonile ja lavastuste analüüsimisele kväär-teooria vaatepunktist. Esimeses peatükis avatakse kväärsuse erinevaid aspekte, sealhulgas identiteedi mõistet ning formuleerunud stereotüüpe. Samuti seletan lahti kväär-teooria ning vaatlen kväärsust teatris. Teises peatükis viin läbi lavastuste analüüsi, keskendudes kahele konkreetsele lavastusele. Peatükk on jagatud kolmeks alapeatükiks, üks käsitleb kväär-identiteedi analüüsi lavastuses „Tule õige koju“, teine lavastusele „Võrsed“ ja kolmas kahe lavastuse analüüsist saadud järeldustele ja võrdlusele. Töös analüüsitakse tegelaste arengut, suhteid ning seda, kuidas näitleja tegelast edasi annab.

1. KVÄÄRSUSE MÕISTED

Peatüki eesmärk on luua selge raamistik käsitletava teema mõistmiseks ja analüüsimiseks. Selles peatükis tutvustan ma põhimõisteid ja kontseptsioone, mis on olulised töö keskmes olevate probleemide ja küsimuste käsitlemisel. Lähtudes uurimuse fookusest, käsitlen teoreetilisi vaatenurki, mis aitavad paremini mõista käsitletavate nähtuste olemust ning konstrueerin läätse, millel põhineb edasine analüüs.

Kuigi eesti keeles on sõna *kväär* olnud olemas üle kümne aasta (Kuusik 2024), on see igapäevaselt rohkem kasutust leidnud viimaste aastate jooksul. Mõiste *kväär* (ingl. *queer*), mis sai populaarseks 1990. aastatel, arenes välja halvustavast terminist, mida kasutati homoseksuaalsete inimeste või ebatraditsiooniliste sooidentiteetiga inimeste kohta (Theatre Encyclopedia 2003: 1092; Jones 2021: 186). Ajaga on sellest arenenud aga katusemõiste LGBTQIA+ (edaspidi LGBTQ+) kogukonna iseloomustamiseks, mille alla kuuluvad isikud võivad end identifitseerida mis tahes seksuaalse sättumusega väljaspool heteroseksuaalsust (nt gei, lesbi, biseksuaal, panseksuaal, aoseksuaal jt) või soolise sättumusega, mis erineb nende bioloogilisest soost. (Somerville 2020: 2; LGBT Sõnastik)

Akadeemilises kontekstis pole mõistel *kväär* ühtset definitsiooni (Jagose 1996: 99). See võib kehtida paljude erinevate gruppide ja inimeste kohta, puudutades nii rassi kui ka klassi. (Johnson 2008: 166) Siiski on kõige tüüpilisem tõlgendus selline, mis vaidlustab traditsioonilisi arusaamu identiteedist ja seab kahtluse alla heteronormatiivsed arusaamad soo ja seksuaalsuse sättumuse osas (Jagose 1996: 99).

Heteronormatiivsus on ühiskondlik arusaam, mis soosib heteroseksuaalsust kui normi või ideaali ning kaldub ignoreerima või diskrimineerima seksuaalvähemusi (Harris, White 2018: 223). Kväärsus lükkab ümber heteronormatiivse arusaama, et heteroseksuaalsus on ühiskondlik norm ning igaüks on heteroseksuaalne kuni vastupidist tõestatakse (Harris, White 2018: 223; Little 2023: 681).

Kväärsus kui teoreetiline raamistik võimaldab uurida inimidentiteetide spektrit, millel on pea sama palju variatsioone, kui on inimesi. See hõlmab suurt hulka identiteete ja kogemusi, mis kalduvad kõrvale heteronormatiivsuse piiridest. Sedasi saab lõhkuda arusaama, et heteroseksuaalsus on ainus *õige* romantilise või seksuaalse väljenduse vorm. Lisaks avardab

kväärsus heteronormatiivsuse kitsast arusaama, et on olemas ainult kaks sugu ja inimesed liigituvad vaid hetero- ja homoseksuaalseteks. Sisuliselt tunnistab kväärsus, et seksuaalsus ja sugu eksisteerivad pigem spektril kui rangetes raamides. (Getsy 2022: 33–34)

1.1. Sooline ja seksuaalne identiteet

Sooline identiteet ja seksuaalne identiteet on kaks erinevat mõistet, mis kirjeldavad inimese enesetunnetust ja kogemust seoses soo ja seksuaalsusega. Kuigi töös on relevantsem seksuaalse identiteedi uurimine, on siiski oluline täheldada ka soolise identiteedi olemust kväär-teemasid käsitledes.

Seksuaalne identiteet puudutab inimese tundeid, külgetõmmet konkreetse soo vastu ning seda uuritakse orientatsiooni, identiteedi, tavade ja sotsiaalsete normide kaudu. Seksuaalse identiteedi spekter on lai, kuid kokkuvõtlikult on võimalik seksuaalsust jaotada nelja peamisesse rühma, mille alla kuuluvad ka teised seksuaalsused. Need neli rühma on järgnevad: heteroseksuaalsus (tõmme vastassoo vastu), homoseksuaalsus (tõmme samasoo vastu), biseksuaalsus (tõmme mitme soo vastu) ja aoseksuaalsus (tõmme puudub). (Little 2023: 681)

Seksuaalse identiteeti puhul saab vaadelda kaht erinevat aspekti: seksuaalne sättumus ja romantiline sättumus. *Seksuaalne sättumus* viitab sellele, kas inimene tunneb seksuaalset külgetõmmet teatud soo või sugude vastu ja kui intensiivselt, tihti ning millistel tingimustel. (Mardell 2016: 132) *Romantiline sättumus* puudutab inimese romantilisi tundeid ja külgetõmmet teiste inimeste vastu. See hõlmab emotsionaalset tõmmet kellegi poole ja/või kiindumust, mis on sügavam sõprusest või platoonilisest suhtest. (Mardell 2016: 135–136) Neid kahte mõistet kasutatakse tihti eristamatult, kuid need võivad olla ka täiesti eraldiseisvad. Näiteks võib keegi tunda romantilist külgetõmmet erinevast soost inimeste vastu, kuid seksuaalset külgetõmmet ainult ühe soo vastu.

Sooline identiteet on individuaalne tunnetus ja kogemus enda soolisest kuuluvusest, st sellest, kas inimene tunneb end mehena, naisena või mõnes muu sooliselt mittemääratletud kategooriana (Harris, White 2018: 207). See võib, ent ei pruugi kokku langeda inimese bioloogilise sooga. Inimesed, kelle sotsiaalne sugu (ingl. *gender*) ühtib nende bioloogilise sooga (ingl. *sex*), nimetatakse *cis-soolisteks* või paiksoolisteks. Need kelle sotsiaalne sugu (*gender*) aga nende bioloogilise sooga (*sex*) kokku ei lange, on trans-soolised. (Little 2023: 686) Need kaks mõistet

on ka üksteise vastandid. Märkimist väärrib, et trans-inimene ei ole vaid isik, kes on sündinud mehena ning identifitseerib end naisena või vastupidi, vaid sinna alla kuuluvad ka kõik teised soolised kõrvalekalded, nagu mittebinaarsed inimesed, asoolised, sookväärised inimesed jt (LGBT Sõnastik).

Siinkohal saavad olulisteks terminiteks ka *feminiinsus* ja *maskuliinsus*. Need on mõisted, mis viitavad omadustele, käitumisnormidele ja soorollidele, mida traditsiooniliselt seostatakse meeste või naistega (Little 2023: 683). *Maskuliinsus* viitab omadustele ja käitumistele, mida traditsiooniliselt peetakse omaseks meestele. Maskuliinsusega seostatakse sageli füüsilist tugevust, agressiivsust, emotsionaalset piiratust ja dominantsust. (Little 2023: 683–684) *Feminiinsus* seevastu viitab omadustele, mida omandatakse naistele. Need võivad hõlmata empaatiavõimet, hellust, õrnust ja alandlikkust. (Little 2023: 683–684) Nii naiselikkus kui ka mehelikkus on ühiskondlikud konstruktsioonid, mis on mõjutatud kultuuriliste, sotsiaalsete ja ajalooliste kontekstide poolt, avaldades olulist mõju mõlemale soole nii isiksuse kujunemisel, ühiskondlikes rollides kui ka võimudünaamikas. (Harris, White 2018: 200–201, 263) Need võivad olla ka piiravad, pannes inimesi tundma ühiskondliku survet käituda viisil, mis sobituks kokku nende soorolliga.

Kapist välja tulemine või lühendatult *väljatulemine* on protsess, mis on seotud nii seksuaalse kui ka soolise identiteediga. See on hetk, mil kväär-inimene otsustab jagada oma seksuaalset orientatsiooni või sooidentiteedi teistega. LGBTQ+ kogukonnas on see samm oluline, kuna väljatulemise kogemus võib olla seotud nii isikliku vabadustunde kui ka võimalike väljakutsetega ühiskondlikus vastuvõtus. Mõned LGBTQ+ inimesed võivad otsustada mitte kunagi avalikult välja tulla, teised võivad alustada väljatulemisprotsessi järk-järgult, jagades oma identiteeti üha rohkemate inimestega, kuni nad on avalikustanud selle osades või kõigis oma elu valdkondades. (CAS 2011: 282)

Kuigi meil on võimalik teha üldistavad väiteid nii soolise kui seksuaalse identiteedi osas, on tõsiasi see, et igal inimesel võib olla väga erinev arusaam oma isiklikust soost ja seksuaalsusest. Võiks isegi öelda, et on olemas sama palju sugusid ja seksuaalsuseid, kui on olemas inimesi. Mõlemad identiteetid on mitmekesised ja kompleksed ning nende austamine ja aktsepteerimine toetavad mitmekesisust ja kaasatust ühiskonnas.

1.1.1. Stereotüübid

Kuna töö kontekstis on oluline mõista kväärsusega seotud stereotüüpe, toon välja mõned levinumad LGBTQ+ inimestega seotud stereotüübid, mis on töö kontekstis relevantsed. Täpsemalt keskendun üldiselt kväärsusega seotud stereotüüpidele ning stereotüüpidele, mis käivad geimeeste, lesbide ja biseksuaalide kohta.

Stereotüüp on üldistav ja sageli lihtsustav arusaam või eelarvamus teatud inimeste, rühmade või asjade kohta, mis põhineb nende kuuluvustel või omadustel. Stereotüübid võivad erineda vastavalt kultuurile ja olla juurdunud ühiskonda, mõjutades inimeste mõtlemist, käitumist ja suhtumist. (Harris, White 2018: 394) LGBTQ+ kohta kehtivad stereotüübid võivad olla positiivsed, neutraalsed või negatiivsed, kuid sageli on neil negatiivne varjund, kuna need võivad põhjustada ebaõiglast kohtlemist ja diskrimineerimist (CAS 2011: 283).

Kväär-inimestega käivad kaasas paljud negatiivsed stereotüübid. Neid võidakse kujutada kui seksuaalkurjategijaid või üldiselt ohtlikke isikuid, mida eriti usutakse trans-inimeste osas. (Mohr 2004: 523–524) Tegelikult on suur enamus seksuaalsete kuritegude toimepanijateks heteroseksuaalsed mehed ning lastevastaste seksuaalse iseloomuga kuritegude toimepanijateks on pedofiilid, kes ei hooli niivõrd ohvri soost kui vanusest (Fact Sheet: 1; Anderson 2010: 212; Jagose 1996: 70). Sellega on seotud aga müüt, et inimesed, *muutuvad* homoseksuaalseteks, kui nad on kogenud lapsepõlvetraumat või seksuaalset väärkohtlemist. See on samuti väär, kuna pole leitud korrelatsiooni vägivalda ja LGBTQ+ identiteedi vahel. (Schlatter, Steinback 2011; Fact Sheet: 1)

Arvatakse ka, et kväär-pered või üldiselt kväärsust aktsepteerivad pered muudavad oma või teiste lapsed homoseksuaalseteks. Ometi kasvab valdav enamus LGBTQ+ inimestest üles heteroseksuaalsetes peredes ning isegi juhul, kui vanemad püüavad kasvatada oma lapsi heteronormatiivselt ja järgivad rangelt soorolle, ei õnnestu LGBTQ+ inimest *muuta* heteroseksuaalseks. (Anderson 2010: 214)

Geimehed on sageli seotud stereotüüpidega, mis hõlmavad *naiselikku* käitumist, moodi ja kõnet ning väga ekstravertset käitumist. Lesbide kohta võidakse arvata, et nad on *poisilikud* või maskuliinsed ning eelistavad *mehelikku* käitumist, kuna nad soovivad olla nagu mehed. (Mardell 2016: 23; Mohr 2004: 523) Need omadused pole tõesed iga gei või lesbi suhtes ning nende omaduste olemasolu ei tähenda automaatselt, et inimene on homoseksuaal. See tuleneb kohati ka

heteronormatiivsest arusaamast, mille kohaselt igas suhtes, kaasa arvatud samasoolises suhtes, peab olema mees- ja naispool (Mahdawi 2016).

On ka arvamus, et geid kalduvad üleliia pidutsema või klubis käima. Seda stereotüüpi leidub populaarkultuuris, kus sageli kujutatakse geisid otsimas metsikuid ja hedonistlikke ööelukogemusi. See on loonud ka stereotüüpse seose geimeeste ja sõltuvuse vahel. (Stereotypes 2017; Schlatter, Steinback 2011) Lisaks on sellega seotud uskumus, et geimehed on seksuaalselt kergemeelsed (Mohr 2004: 523). Sedasi on püütud mõjutada homoseksuaale negatiivse stigma vältimiseks oma seksuaalsust *ohjeldama* (Mohr 2004: 524; Stereotypes 2017). Stereotüüp on ka väga tugevalt seotud heteronormatiivse arusaamaga, et kväär-inimeste elu koosneb vaid nende intiimelust (Anderson 2010: 212).

Biseksuaalid võivad sageli silmitsi seista arvamusega, et nad on ebakindlad oma seksuaalse orientatsiooni suhtes või ei suuda *otsustada*, millist sugu nad eelistavad. Sellega kaasneb ka uskumus, et nende seksuaalsus on faas, mis lõpeb, kui nad astuvad suhtesse ühe soo esindajaga ning on teinud oma *valiku*. Lisaks arvatakse, et biseksuaalsed inimesed on hüperseksuaalsed ning ei suuda olla monogaamses püsisuhtes, kuna nad kalduvad truudusetud olema. (George 2022; Mardell 2016: 23, 160) Võrreldes geide ja lesbidega seisavad biseksuaalid silmitsi ka väiksema nähtavuse ja suurema marginaliseeritusega ning nende identiteedi tunnustamise puudumisega. (CAS 2011: 180) Seda fenomeni kutsutakse *bierasure*'iks (tõlk. *bi-kustutamine*) (Mardell 2016: 158).

Need stereotüübid võivad tekitada LGBTQ+ inimestes häbi, ärevust ja langetada nende enesehinnangut. Oluline on ka mõista, et need on vaid mõned üldlevinud stereotüübid ning nii negatiivseid kui positiivseid stereotüüpe LGBTQ+ inimeste kohta on veel enam. Nende arvamuste levik võib tekitada diskrimineerimist ja väärkohtlemist ühiskonnas.

1.2. Kväär-teooria

Kväär-teooria (ingl. *queer theory*) on akadeemiline valdkond, mis uurib kriitiliselt soo, seksuaalsuse ja identiteedi küsimusi. Kväär-teooria võimaldab uurida, kuidas traditsioonilised arusaamad soo ja seksuaalsuse kohta mõjutavad inimeste identiteete ja ühiskondlikke struktuure ning püüab neid arusaamu vaidlustada. (Theatre Encyclopedia 2003: 1092; Little 2023: 723)

Üks esimesi isikuid ja ilmselt kõige olulisem neist kväär-teooria vaatepunktist on Judith Butler. Butleri arusaama keskmes on idee, et sooidentiteedid ja seksuaalsused ei ole niivõrd loomulikud ega bioloogiliselt, vaid pigem kultuuriliselt ja sotsiaalselt konstrueeritud (Butler 1999: 9–10; 201–202). Tema kuulsaim teos „Sekeldused sooga“ (ingl. „Gender Trouble“) ilmus 1990. aastal ja raputas tollaseid traditsioonilisi arusaamu, väites (Johnson 2008: 174; Ormand 2024: 16), et sooline identiteet on pidevas esitusprotsessis, mida korratakse vastavalt sotsiaalsete normide ja ootuste järgi. Tema üks seisukoht on, et mõisted *gei* ja *lesbi* piiravad ja reguleerivad liiga kitsalt soo ja seksuaalsuse erinevuste piire (Johnson 2008: 168). Butleri lähenemine aitab mõista, kuidas soolised normid on kehtestatud ja kuidas neid saab edasi arendada ja ümber kujundada.

Butleri kväär-teooria arenes algselt välja homoseksuaalsuse uurimisest (Somerville 2020: 3; Johnson 2008: 168). Hiljem on see liikunud kaugemale traditsioonilistest LGBTQ+ küsimustest, keskendudes laiemalt sotsiaalsetele, kultuurilistele ja poliitilistele aspektidele. See seab kahtluse alla arusaamu soorollidest, tähtsustades mõistmist ja avatust erinevate identiteetidele ja elustiilidele osas. (McCann, Monaghan 2020: 4–5)

Kväärsust seostatakse ennekõike seksuaalvähemustega, kväär-teooria aga laiendab sellega seotud mõisteid, et väljendada vastupanu normatiivsetele arusaamadele ja hierarhiatele, mis on seotud soo ja seksuaalsusega. See hõlmab küsimusi, nagu seksuaalne mitmekesisus, identiteet, võimusuhted ja sotsiaalsed normid. (McCann, Monaghan 2020: 4–5) Kväär-teooria kaudu on võimalik vaadelda, kuidas seksuaalsus on läbi põimunud teiste sotsiaalsete ja identiteedi kategooriatega ning saada teadmisi tegurite mõjudest.

1.3. Kväärsus teatris

Kväärsus teatris viitab kväär-identiteetide, teemade ja kogemuste uurimisele, kujutamisele ja väljendamisele teatri kontekstis. Teatris võib kväärsust kujutada tegelaste, süžeeiinide või lavastuse üldise atmosfääri kaudu. Kväär-teooria rakendamine teatris võimaldab uurida nii teatriteksti kui ka näitlemistehnikat, et vaadelda, kuidas kväär-kogemusi käsitletakse. (Theatre Encyclopedia 2003: 1092) Kväär-teatri eesmärk on kahtluse alla seada traditsioonilised heteroseksuaalsed normid, avaldades varjatud kväär-elemente läbi performatiivsuse. Kväär-teooriat kasutatakse, et näidata teatrit läbi kväär-perspektiivi. Teooria tähtsustab kväär-identiteetide suuremat nähtavust ja autentset esitust teatris. (Theatre Encyclopedia 2003:

1092) Kväär-teater püüab kujutada LGBTQ+ elu keerukust, uurides selliseid probleeme nagu väljatulek, suhted, diskrimineerimine ja eneseleidmine.

Mõned lavastused võivad keskenduda selgesõnaliselt LGBTQ+ teemadele, samas kui teised sisaldavad kväär-tegelasi ja süžeeiline osana laiemast narratiivist. Lisaks kväärsuse kujutamisest teatris võib kväär-teatri alla liigitada ka esinemisvormid, kus autor, lavastaja ja/või esinejad (sh näitlejad, tantsijad, lauljad jt) kuuluvad ise LGBTQ+ kogukonda. Sinna alla kuuluvad näiteks *drag* ja *camp*, mis tihti tekitavad kväär-teooria kontekstis vastuolulisi arutelusid, kuna need murravad riietus-norme ja avavad sootunnuste imiteerimise struktuure (Theatre Encyclopedia 2003: 1092). Nii pakutakse LGBTQ+ kunstnikele platvormi oma lugude autentseks jutustamiseks. Töö käsitleb kväär-identiteedi kujutamise analüüsi sõnateatris. Seega on töö kontekstis oluline esimene kväär-teatri vorm.

Kväärsus ei ole teatris staatiline, vaid see areneb koos ühiskondlike hoiakutega ja peegeldab käimasolevaid vestlusi LGBTQ+ kogukonnas. Kuna ühiskonna vaated soole ja seksuaalsusele arenevad, edeneb ka kväärsuse kujutamine teatris. Tänapäeval võib kväär-teater toimida aktivismi vormina, vaidlustades ühiskondlikke norme ja propageerides LGBTQ+ õigusi (Jones 2021: 118, 133). Esitades narratiive, mis tõstavad esile kväär-kogukonna kogemused, saab teatrist vahend publiku empaatia ja mõistmise edendamiseks. See aitab kaasa laiematele aruteludele aktsepteerimisest, mitmekesisusest ja jätkuvast võitlusest võrdsete õiguste eest, kutsudes publikut kahtlema oma eelarvamustes.

1.3.1. Kväär-tegelased

Kväär-tegelased aitavad suurendada LGBTQ+ kogukonna esindatust ja nähtavust, pakkudes äratundmisrõõmu inimestele, kes võivad oma identiteeti harva kujutatuna näha. See võib olla eriti oluline noortele, kes alles otsivad ja mõtestavad oma identiteeti. Kväär-tegelaste kujutamine teatris on oluline, kuid sellega kaasnevad ka eriomased probleemid.

Üks peamisi probleeme on nende negatiivne või väheteadlik kujutamine (Cruz 2024). Probleem tekib sellest, et vähem esindatud rühmade negatiivsed kujutlused on meeldejäavamad ja võivad omada suuremat reaalsel mõju kui negatiivsed kujutused enamuse rühma kohta (Anderson 2010: 196–197). Teine probleem on *tokenism*, kus kväär-tegelasi lisatakse lugudesse ainult *mitmekesisuse ruudu* täitmiseks ilma sügavama käsitluseta või olulise rollita narratiivis. See võib mõjuda pealiskaudselt ja jätta mulje, et tegelikku soovi mitmekesisust saavutada ei ole. (Cruz 2024)

Kuigi stereotüübid pole kväär-tegelaste esitamisel kadunud, on suurenenud teadlikkus ja tõuge kväär-tegelaste mitmekesise kujutamise poole. Autentsus on kväär-tegelaste kujutamisel oluline, et anda edasi tõetruud ja usutavat tegelaskuju, kellega kväär-inimestel oleks võimalik samastuda. (Cruz 2024) Seepärast tähtsustatakse nende käsitlemist eeltööd ning vajadusel LGBTQ+ inimestega konsulteerimist. Sedasi saab vältida teadlikke või alateadlikke eelarvamusi ja stereotüüpe. (CAS 2011:86) Oluline on kajastada ka väljakutseid ja diskrimineerimist, millega kväär-isikud kokku võivad puutuda, peegeldades sedasi päriselu kogemuste keerukust.

Kväär-tegelaste analüüsimine hõlmab nende mõistmist ja hindamist, pöörates erilist tähelepanu nende soolise ja seksuaalse identiteedi väljendusele ning sellele, kuidas need identiteedid mõjutavad tegelaste rolli ja tähendust lavastuses. Lavastajad vastutavad lavastuse visuaalse ja emotsionaalse kujundamise eest, luues atmosfääri ja konteksti, milles kväär-tegelased eksisteerivad. Näiteks on võimalik vaadata, kas tegelane on avalikult kväär või vihjatakse sellele kaudselt läbi välimuse, käitumise vms. Näitlejad annavad oma panuse tegelaskuju loomele emotsioonide ja kehakeele kaudu, tuues esile nende omadused ja suhted teiste tegelastega.

Kväär-tegelaste analüüsis on olulisel kohal suhted ja dünaamika teiste tegelastega. Kväär-tegelaste puhul on võimalik vaadelda, kuidas nad suhtlevad teiste tegelastega ja kuidas nende identiteet mõjutab nende suhteid. Samuti milliseid konflikte ja väljakutseid kväär-tegelased kogeavad seoses oma identiteediga. Olulisel kohal on, kas nad seisavad silmitsi diskrimineerimise, aktsepteerimise puudumise või eneseaktsepteerimise küsimustega.

Kväär-tegelaste kujutamine aitab tõsta teadlikkust LGBTQ+ kogukonna väljakutsetest, saavutustest ja kogemustest. See edendab empaatiat ja mõistmist mitmekülgsete vaatajaskondade seas, aidates vähendada eelarvamusi ja diskrimineerimist.

1.3.2. Kväärsuse kujutamine Eesti teatris

Eesti kväär-teatrimaastik on viimastel aastakümnetel läbinud märkimisväärseid muutusi, kajastades ühiskondlikke hoiakuid ja tabusid. Seda teemat on täpsemalt uurinud Eva-Liisa Linder, kelle uurimusele järgnev peatükk suuresti toetub.

Alguses, Eesti esimese iseseisvusperioodi ajal (1918–1940), hakkas rahvuslik kunstiskeene kaasama kaasaegseid ja sootundlikke teoseid näitekirjanikelt nagu Oscar Wilde ja William Somerset Maugham. Hoolimata piirangutest Nõukogude okupatsiooni ajal, jätkus teemade kajastamine diskreetselt. Nende lavastuste puhul oli kväär-temaatika peidetud teose konteksti

ning seda esitati pigem koomilise varjundiga. (Linder 2023: 26) Koomiline varjund võis aidata pehendada sotsiaalset vastupanu ja võimaldada sellistel teemadel lavale pääseda. Suurem muutus saabus aga pärast 1990. aastat, kui Eesti taasiseseisvuse saavutas. Siis lõppes Nõukogude Liidu tsensuur ning homoseksuaalsus dekriminaliseeriti. See periood tõi kaasa lääne dramaturgia lavastamise hüppelise kasvu, mis käsitles varem tabuks peetud teemasid, sealhulgas ka seksuaalsust. (Linder 2023: 27–28)

Selles muutuses mängis võtmerolli Rootsi lavastaja Georg Malvius, kes tutvustas 1990. aastatel Eesti lavadel avalikult kväär-lavastusi, mis omasid olulist rolli ühiskondlike normide väljakutsumisel ja seksuaalsuse ning kväär-identiteetide suhtes valitsevate hoiakute muutmisel. Tema esimene lavastus Eesti Draamateatris oli Manuel Puigi kväär-teemaline „Ämbliknaise suudlus” (1994). (Linder 2023: 30). Hiljem lavastas Malvius Draamateatris ka Tony Kushneri „Inglid Ameerikas“ (1996), mis oli esimene lavastus Eestis, kus käsitleti avalikult HIV/AIDS-i teemat (Kapstas 1996). See aitas tõsta teadlikkust ja algatas arutelu HIV/AIDS-i suhtes. Malviuse kväär-lavastuste hulka kuulub ka Martin Shermani „Bent“ (2003) Vanalinnastudios, mille nimel oli Malviusel vaja kõvasti vaeva näha, kuna mitmed teatrid ütlesid talle eelnevalt ära, sest lavastuse teemakäsitlust peeti liiga skandaalseks (Viira 2003). Malviuse kväär-lavastuste alla lähevad ka järgnevad muusikalid: Joe Masteroffi „Kabaree“ (2003 Vene Draamateater) ja Jonathan Larsoni „Rent“ (2004 Club Hollywood). Seega on võimalik öelda, et Malvius on üks kõige enam kväär-teemalisi lavale toonud lavastajatest Eestis.

Ugala ja Vanemuise teatri repertuaarides on kväär-teemad esindatud erineval määral. Vanemuises on otseselt kväär-teemasid puudutavaid lavastusi olnud minimaalselt. 2009. aastal lavastas Roman Hovenbitzer Vanemuises „Ämbliknaise suudluse“ muusikaliversiooni, mille autoriks on Terrence McNally. Hetkel on Vanemuise repertuaaris kväär-temaatilistest lavastustest Katariina Libe „Võrsed“ ning Samuel Adamsoni „Kõik minu emast“ (inspireeritud Pedro Almodóvari filmistsenaariumist), mille lavastajaks on Ain Mäeots.

Ugala teatris on kväär-teemade käsitlemine olnud märksa tavalisem. Lavastused, nagu Mark Ravenhilli „Shopping & Fucking“ (2002) Ingomar Vihmari poolt ja Martin Alguse „Postmodernsed leibkonnad“ (2011) Taago Tubina lavastuses, on osa Ugala teatri panusest kväär-dialoogi. Ugala praeguses repertuaaris on koos Phillip McMahoni „Tule õige kojuga“ kväär-lavastused nagu Andrew Bovelli „Surmkindlad asjad siin elus“ (lavastaja Andres Noormets) ja Robert Icke'i „Arst“ (lavastaja Taago Tubin), mis kajastavad kväär-teemasid.

Eesti kväär-teatrimaastik areneb jätkuvalt, hõlmates erinevaid stiile ja variatsioone. Aina enam kaasatakse kväär-teemasid peavoolu kultuuridiskursusesse ja peegeldatakse laiemaid muutusi ühiskondliku avatuse suunas. See pidev areng rõhutab kunsti olulist rolli nii sotsiaalsete teemade mõjutamisel.

Eesti kväär-teatrimaastik areneb jätkuvalt, hõlmates mitmesuguseid stiile ja variatsioone. Kväär-teemad leiavad üha sagedamini koha peavoolu kultuuris, mis peegeldab ühiskonna avatumaks muutumist. See järjepidev areng toob esile kunsti tähtsuse sotsiaalsete teemade mõjutamisel.

2. LAVASTUSTE ANALÜÜS

Järgneva analüüsi eesmärk on uurida, milliseid meetodeid kasutavad lavastused „Tule õige koju“ ja „Võrsed“, et esile tuua LGBTQ+ teemad ning käsitleda aktsepteerimise, diskrimineerimise ja stereotüüpide valdkondades esinevaid probleeme. Selleks rakendatakse kväär-teooria läätse, mis võimaldab vaadelda seksuaalse identiteedi ja sättumuse teemasid ning nende mõju lavastuste dünaamikale. Analüüsitakse, kuidas heteronormatiivsed vaated mõjutavad kväär-identiteeti lavastustes ning kuidas seda kujutatakse ja käsitletakse.

Analüüsis on põhikohal lavastuste süžee, tegelased, näitlejatöö ja kohati tuleb vaatluse alla ka stsenograafia. Süžee analüüsis keskendutakse narratiivide esitlusele ja LGBTQ+ tegelaste konfliktidele ning väljakutsetele, uurides, kuidas süžee elemendid aitavad esile tuua kväär-teemade keerukust ja mitmekesisust. Tegelaste analüüsis uuritakse ennekõike kväär-tegelasi – nende arengut ja suhteid, keskendudes sellele, kuidas LGBTQ+ tegelased on kujutatud ning kas nende esitamine murrab või kinnitab stereotüüpe. Kohati tulevad vaatluse alla ka teised tegelased, kellega peategelastel on kokkupuuteid. Näitlejatöö analüüsimisel keskendutakse sellele, kuidas näitlejad kehastavad LGBTQ+ tegelasi ja milliseid tehnikaid nad kasutavad, et edasi anda tegelaste kväär-identiteeti, konflikte ja emotsioone.

2.1. Lavastus „Tule õige koju“

Phillip McMahoni autobiograafilise näidend „Tule õige koju“ esietendus Ugala teatris 12. novembril 2022, lavastajaks Johan Elm (Tule õige koju). Loo fookuses on düsfunktsionaalne Iiri perekond. Kolm venda, Ray (Oskar Punga), Michael (Rait Õunapuu) ja Brian (Janek Vadi), saavad üle pikka aja kokku oma ema matustel.

Michael on olnud oma kodukohast, Iirimaa väikelinnast, eemal juba pea kaksikümmend aastat ning on olnud täielikult eemaldunud kogu oma perekonnast. Michaelil on keerulised suhted oma vendade, nende naiste ning oma (surnud) vanematega. Kuid pingelised suhted ei lõppe seal – perekonnas ei paista eriti keegi üksteisega läbi saavat. Matuste käigus ilmnevad pikaajalised konfliktid ja varjatud saladused. Perekonnaliikmete vahel on palju pingeid ja kriise, mille käigus paljastuvad minevikusündmused ja sügavad isiklikud probleemid.

Michaeli isa oli ta kodust välja visanud, kui oli teada saanud, et poeg on gei. Tal ei lubatud enam koju naasta ning ta pages Dublinisse ja hiljem edasi Londonisse, kus ta elas aastaid koos oma varalahkunud partneri Terryga. Vennad kannatasid lapsepõlves isa füüsilise ja vaimse vägivalla all, kuid kõige rohkem said sellest osa Brian ja Ray, sest Michael oli isa lemmiklaps. Vanim vend Brian paljastab, et lapsepõlves pilastas teda preester. Kui Michael otsustas preestriks õppida, nägi Brian seda kui rünnakut ja soovis vennale selle eest kätte maksta. Sellest tulenes ka tema vaen Michaeli suhtes. Brianil on ka väga keerulised suhted oma naise Martinaga (Jaana Kena). Kõigil kolmel vennal on oma kogemus sõltuvusega. Vendade abielud paistavad olevat probleemsed. Noorema venna Ray naine Aoife (Lauli Koppelmaa või Adeele Jaago) soovib nende kodukohast lahkuda, kuna väike küla on muutunud depressiivseks. Tööd ja raha on külas vähe ning kuna ta on rase, soovib ta paremat tulevikku mitte ainult endale ja Rayle, vaid ka nende sündimata lapsele.

Samuti ilmneb, et Michaelil on keerulised suhted oma seksuaalse identiteedi ja usuga. Tema minevikusündmused ja perekondlik taust on mõjutanud tema eneseotsinguid ja võitlust eneseaktsepteerimisega. Lisaks on kojusaabumine sütitanud lootuse oma pikaajalise kaotatud armastuse elustamisele kohaliku preestri, isa Aidan Cleary'ga (Tanel Ingi).

Lõpuks, kuigi perekondlikud suhted jäävad keeruliseks ja konfliktseks, jõuavad vennad mõistmise ja leppimiseni nii üksteise kui ka pere mineviku ning traumadega. Michael mõistab, et peab astuma samme enesearendamise ja -aktsepteerimise suunas. Ta paneb viimaks lõppu ka oma pikaajasele ebatervele ja obsessiivsele armastusele ning võtab vastu otsuseid, mis on tema enda heaolu jaoks olulised.

2.1.1. Kväär-identiteedi kujutamine

Phillip McMahoni „Tule õige koju“ keskmes on üks peamine kväär-tegelane Michael (gei). Kuigi töös on peamiselt analüüsitud tema tegelaskuju, siis vaadeldakse ka isa Aideni (gei) tegelaskuju.

Michaeli tegelaskuju kaudu käsitletakse kväärsuse ja LGBTQ+ identiteedi teemasid kõige otsesemalt. Rait Öunapuu portreerib Michaeli karakterit märkimisväärselt neutraalsel moel, mis ei hõlma stereotüüpeid või ilmselgeid kväär-identiteedi tunnuseid. Ta ei kasuta kõrgendatud hääletooni ega püüa jäljendada liialdatult naiselikku käitumislaadi. Samuti pole tema riietus ülemäära ekstravagantne. Tegelaskuju on kujutatud stiilselt ja moekalt, peegeldades tema majanduslikku heaolu. Etenduse alguses kannab ta mustvalge-triibulist triiksärki ja siniseid

teksapükse, mis annavad edasi tema igapäevast stiili. Õlgadele on hooletult asetatud suur sinine kampsun, mis lisab kihilisust riietusele ja juhuslikku elegantsi tema välimusele. Hilisemas matusestseenis vahetab Michael riided välja musta ülikonna vastu. Neutraalse esitamise tõttu ei pruugi mõned vaatajad esmapilgul tema kväär-identiteeti tähele panna. Ometi sisaldab Õunapuu esitus peeneid nüansse, mis kaudselt kväär-elemente edasi annavad. Need väljenduvad tema liigutustes ja kehahoiakus. Ta kasutab sageli suuri ja ekspressiivseid žeste ning demonstreerib ka feminiinseid jooni, mis tulenevad sensuaalsusest. Õunapuu esituses on Michael emotsionaalselt pigem kinnine, ta väljendab peamiselt viha ja kurbusega seotud tundeid.

Michaeli tagasitulek kodulinna peale pikka eemalolekut Londonis toob esile konfliktid, millega ta on pidanud silmitsi seisma nii peresiseselt kui ka laiemalt ühiskonnas. Õunapuu kujutab Michaeli sisekonflikti ja traumaatilist suhet oma koduga läbi pideva pinges kehahoiaku, mis peegeldab sügavat ebamugavustunnet. Lavastuses kasutab Õunapuu igasse ruumi sisenemisel jäikust ja ärevust väljendavaid kehaliigutusi. Tema pilk on pidevalt suunatud põrandale ning ta hoiab oma käsi keha ligi, mis annab edasi tema sisemist ärevust ja hirmu. Michaeli lapsepõlvkodu on täis mälestusi ja kristlikku ikonograafiat, mis sümboliseerib perekonna suhet religiooni ja perepärandiga. Nagis ripuvad endiselt ammu surnud isa riided ning ema surnukeha lebab kirstus, oodates ärasaatmist, mis lisab kodusele õhkkonnale süngust ja traagikat.

Lavastuses kasutatakse valgust, et süvendada publiku emotsionaalset kogemust. Tõsiste ja kurbade hetkede ajal muutub valgustus märgatavalt külmemaks, tekitades ebamugavustunnet. Karge valgus sümboliseerib distantsi ja eraldatust, rõhutades stseeni dramaatilisust ja tegelaste isolatsiooni. Seevastu, kui lavale saabub rõõmsam hetk, nagu vendade leppimine, muutub valgus soojemaks ja kollasemaks. Soe valgus loob intiimse ja südamliku atmosfääri, mis väljendab lepituse ja armastuse hetki, aidates publikul tunda tegelaste vahel tekkivat sidet ja sügavat ühtsustunnet.

Michaeli suhted oma perega peegeldavad LGBTQ+ kogukonna liikmete väljakutseid konservatiivses ja heteronormatiivses keskkonnas. Seda on eriti märgata suhetes isaga, kui too veel elus oli, mida avatakse läbi tegelaste meenutuste. Pere liikmetevahelised suhted toovad esile erinevaid vaatenurki ja suhtumist kväärsusesse ja LGBTQ+ identiteetidesse. Michaeli isa suhtumine poja seksuaalsesse orientatsiooni kajastab sageli levinud tõrjuvat hoiakut LGBTQ+ kogukonna liikmete vastu. Isa tegelaskuju annab edasi konservatiivsete ja traditsiooniliste väärtuste süsteemi, mis ei tunnista ega aktsepteeri seksuaalset mitmekesisust. Selline suhtumine on tema jaoks loonud keskkonna, kus Michael tunneb end oma pere poolt tõrjutuna. Kuigi kõik

tema ümber nägid, et ta oli isa lemmiklaps ning sai kõige enam isaarmastust ja tähelepanu, varjutas seda perekonna mõistmatus tema identiteedi suhtes, mida noor mees ei osanud iseseisvalt mõista ning millest ei saanud avalikult rääkida.

Lavastus kujutab, miks kapist välja tulemine võib olla LGBTQ+ kogukonna liikmete jaoks üks elu hirmutavamaid sündmusi. See on hetk, mil indiviid tunnistab avalikult oma sügavat tõde, mille vastuvõtt perekonna ja lähedaste poolt võib olla ettearvamatu. Mõnel juhul võib väljatulek viia suhete katkemiseni ja isegi traagiliste tagajärgedeni, sealhulgas kodutuseni, mis on LGBTQ+ noorte seas levinud (DeChants jt 2021: 4). See saatus tabab ka Michaelit, kui ta otsustab viimaks oma seksuaalsusest avalikult rääkida, mille tagajärjel otsustab isa poja kodust välja visata. See paneb proovile Michaeli vastupanu- ja kohanemisvõime, sundides teda navigeerima olukorras, mis näib olevat lootusetu. Kui Michael neid hetki oma elus meenutab, väljendab Õunapuu selgelt tegelase sügavalt juurdunud viha ja pettumust isa suhtes. Kogemusest rääkides on ta ärritunud, kasutab katkendlikku ja vihast hääletooni, mis annab edasi tema ebakindlust ja emotsionaalset valu.

Michael avaldab, et Londonis elades oli ta vahelduvalt seotud erinevate mõnuainetega, vahetpidamatu pidutsemise ja pideva intiimeluga. See on seotud uskumusega, et gei-inimesed on hüperseksuaalsed elunautlejad. Kuid Michaeli eneseväljendus ja käitumine näitab, et tema pidutsemise ja riskantse seksuaalkäitumise taga ei ole mitte tema seksuaalsest identiteedist tulenevad kalduvused, vaid tema ennasthävitav käitumine. Michaeli sõnades kajastub tema sisemine võitlus ja kahetsus oma käitumise osas, mida ta kasutas toimetulekumehhanismina, et leevendada valu, mille olid tekitanud temas minevikutraumad. Michaeli pöördumine religiooni poole kriisihetkedel, isegi kui ta tunneb, et kirik ei aktsepteeri teda sellisena nagu ta on, peegeldab paljude LGBTQ+ inimeste dilemmasid, kes otsivad lohutust ja mõistmist usust, hoolimata selle potentsiaalsest hukkamõistust.

Lavastus heidab valgust traumamõjudele, uurides, kuidas isiklikud läbielamised võivad kujundada inimese käitumist ja hoiakuid teiste suhtes. Lisaks Michaelile avaldub see ka tema vennas Brianis. Brian, kes oli lapsepõlves kogenud seksuaalset ärakasutamist oma pühapäevakooli õpetaja poolt, näitab Michaeli suunas üles vaenulikku käitumist ning otsest homfoobiat. Brian kasutab Michaeli kohta halvustavaid termineid, nimetab teda moraalselt rämpseks ning pedofiiliks. Alguses võib tunduda, et Briani läbielamised on temas kasvatanud homfoobseid vaateid, kuna ta seostab homoseksuaalsust pedofiiliaga. Ent tema vastumeelsus preestriameti suhtes annab mõista, et näilise homfoobia taga peitub hoopis seostus preestrite ja

pedofiilia vahel, mis kandus edasi Michaelile, kui too avaldas soovi preestriks õppida. See kritiseerib ka uskumust, et homoseksuaalsus või muud LGBTQ+ identiteedid tulenevad lapsepõlves kogetud traumadest või väärkohtlemistest. Brian, kes koges lapsepõlves seksuaalselt väärkohtlemist preestri poolt ja füüsilist vägivalda ning vaimset hülgamist oma isa poolt, kasvab üles heteroseksuaalsena. Samal ajal kasvab Michael, kes lapsepõlves koges isaarmastustut, ilma et oleks pidanud taluma vägivalda või seksuaalset kuritarvitamist, üles homoseksuaalsena. See kontrast lükkab ümber laialt levinud stereotüübi ja toob esile, et seksuaalne orientatsioon ei ole otseselt seotud trauma või väärkohtlemisega, vaid on inimese isikupära ja identiteedi loomulik osa.

Michaelit iseloomustab toetusvõrgustike olulisus kväär-kogukonnas, mis pakub mitte ainult emotsionaalset tuge ja mõistmist, vaid ka ressursse ja teavet, mis on hädavajalikud väljakutsetega toimetulekuks. Need suhted ja kogukonnad võivad oluliselt mõjutada inimese võimet oma identiteeti mõista ja omaks võtta. Esmalt oli Michaelile toeks ema ning seejärel partner Terry. Tema ema boikoteeris oma abikaasa konservatiivseid hoiakuid ning kohtus salaja Michaeliga. Ta aitas teda, mis oli esimene märk armastusest ja toetusest Michaeli elus. See kodune toetus andis Michaelile jõudu ja kindlustunnet, kuid kinnitas tunnet, et ta ei saa koju naasta.

Etenduse vältel vaevleb Michael oma surnud ema puudutamisega. Rait Õunapuu edastab seda sisemist konflikti värisevate käte ja sügavate hingetõmmetega. Michael kas tõmbub puudutamise momendil intuiitiivselt tagasi või teda segatakse. Michael tunneb ema suhtes pahameelt, et ema ei sekkunud, kui isa poja välja viskas. Aoife esitab lavastuses nende ema lemmiklaulu Doris Day' „Secret Love“, mis kõneleb salajasest armastusest ja on Michaeli eluloole sarnase alatooniga. Michael tunneb end laulu sõnades, mis muudab ta emotsionaalseks. Õunapuu silmist voolavad pisarad ning tema pilgust võib välja lugeda kahetsust. Michael tõepoolest kahetseb sügavalt, et ta ei pöördunud varem koju tagasi ja ei saanud oma emaga rohkem aega veeta. Lõpuks, kui Michael on saavutanud rahu ja aktsepteerimise tunde, suudab ta ema viimast korda emmata.

Ka Terry ja Michaeli suhe on keeruline ja mitmetahuline, jättes paljud aspektid küsimärgi alla. Kogu publiku teadmised nende suhtest pärinevad Michaeli enda jutustusest. Tegemist on mitteusaldusväärse jutustajaga, kes on olukorraga isiklikult seotud, ning tema versioon võib olla kallutatud, ekslik või isegi teadlikult valeinformatsiooni levitav. See omakorda mõjutab publiku arusaama sündmustest ja tegelaskujudest. Rait Õunapuu esitab Michaeli mõtisklusi Terry ja Michaeli suhte üle sügavalt liigutavas monoloogis, kus tema õrn kehakeel ja igatsev hääletoon

vihjavad, et Michael pidas Terryst tõeliselt lugu. Ta vaatab unistavalt kaugusesse, näol pidevalt kerge naeratus. Ta tunnistab, et suhtles algselt Terryga sellepärast, et Terry pakkus talle stabiilsust ja rahalist toetust, mis oli talle tol hetkel eluliselt tähtis. Aja möödudes õppis ta Terryt aga armastama. Terry oli Michaeli jaoks nagu ankur, kes teda rasketel hetkedel toetas. Lavastuse jooksul näib ta kõige õnnelikum just siis, kui räägib Terryst. Hiljem väljendab Michael sügavat kahetsust, et Terryle armastuse kohta valetas ning tunneb, et ahistas ja kasutas Terry't ära.

Terry iseloomustuses võib märgata gei stereotüüpi: vanem mees, kes otsib nooremaid ja haavatavamaid kaaslasi, kuid olulisem on tema roll leitud pere loojana. Terry ümber koondunud armastav kogukond, kes teda toetas ja hoidis, näitab, kuidas ta on loonud endale asenduspere inimestest, kellega ta pole veresuguluses. See on midagi, mida Michael oli alati igatsenud, mistõttu ta klammerdus Terry külge. Terry ja Michaeli suhe tõstab esile lähisuhetes ning laiemalt ühiskonnas mõistmise ja aktsepteerimise leidmine. See on ka see, mida Michael maailmas kõige enam soovib. Neil oli ebatavaline suhe, mis ei mahu tavapäraste määratluste raamidesse. Michaeli kirjelduse kohaselt ei olnud nad monogaamsed ega traditsioonilises püsisuhtes, kuid Terry õppis Michaelit armastama. Michaeli tunded Terry vastu jäävad lahtisteks küsimusteks. Nende suhe ei paistnud olevat kõige tervem, mis rõhutas nende dünaamika keerukust ja vastuolulisust.

Michaeli enda arvates oli tema õnne ja armastuse leidmise suurimaks takistuseks suhe Isa Aidan Cleary'ga. Michaeli ja Aidani vaheline suhe on jätnud Michaeli hinge sügava armi, kuna selles puudus vastastikune aktsepteerimine ja toetus. Aidan näeb Michaelit kui *vähemat*, kuna ta on tema arvates *liiga gei*. Isa Aidani ja Michaeli problemaatiline suhe peegeldab laiemat konflikti usulise autoriteedi ja isikliku identiteedi vahel. Michaeli kväär-identiteet ja tema suhe Aidaniga tõstatavad küsimusi traditsiooniliste usuliste väärtuste ja isikliku vabaduse kohta.

Tanel Ingi kehastab Aidani tegelaskuju alguses naeratava ja rahulolevana, kuid kohe, kui ta Michaelile silma vaatab, kaob tema näolt igasugune muie. Selle asemel kipub ta pilku põrandale suunama, et vältida mehe pilku. Ingi kehakeeles on märgata selget pinget, mis viitab sügavamale sisemisele konfliktile. Michael tundub olevat talle mitte ainult meeldetuletus nende kunagisest õnnetult lõppenud suhtest, vaid ka peegeldus sellest, mida ta on üritanud oma elus maha suruda või unustada. Michaeli kohalolu sunnib teda silmitsi seisma enda varjatud tõdedega ja tuletama meelde, millest ta on loobunud. Isa Aiden on näide geimehest, kes on oma identiteedi maha surunud, et näida kõigi ees võimalikult heteronormatiivselt. Lisaks on tema suhtumine Michaelisse näide, kuidas LGBTQ+ inimesed võivad olla ka kogukonnasiseselt homfoobsed,

süvendades veelgi nende endi ja teiste inimeste isolatsiooni. Ingi ei väljenda seda ainult sõnadega või tegelase avalike tegudega, need ilmnevad ka peenemates, väiksemates hetkedes, pilkudes, vaikustes, mis järgnevad teatud teemade tõstatamisele.

Michaeli ja Aidani vahel on esimesest hetkest peale tajutav, et nad on minevikus olnud romantilises suhtes. Nende vahel valitseb tugev seksuaalne pinge ja märgatav igatsus. Ometi on nende tunded teineteise suhtes vastandlikud ja keerulised, kuna need puudutavad usulistest tõekspidamistest tulenevaid vastuolusid seksuaalsuse ja identiteediga. Nad puudutavad teineteist õrnalt ja jagavad kirglikke suudlusi, kuid Michael ei suuda andestada Aidanile minevikus tekitatud haavu. Michaeli käitumine muutub lavastuse edenedes järjest vaenulikumaks, Õunapuu toon muutub aina vihasemaks ja valjemaks. Samal ajal, kui Aidan üritab neid lähedusega lepitada, tõrjub Michael teda üha enam agressiivsete lüketega eemale.

Aidan väljendab soovi oma seksuaalset identiteeti avalikult tunnistada ning valmisolu viimaks Michaeliga koos olla, nähes ühiskonna seisukoha muutusi kväär-inimeste suhtes. Samas kannab ta endiselt endas sisendatud homofoobiat, mis mõjutab ta suhtumist omaenda homoseksuaalsusesse ja Michaelisse. Kuigi keegi ei tohiks sundida inimest oma seksuaalsust avalikustama, ei tähenda see, et tema käitumine ei mõjutaks teisi inimesi. Tema käitumine on Michaelile minevikus palju haiget teinud ta pole valmis seda uuesti läbi elama.

Lavastuses käsitletakse ka religiooni üldist rolli ja mõju LGBTQ+ inimeste aktsepteerimisele. Aidani tegelaskuju toob esile religiooniga seotud stereotüübid ja dilemmad, millega LGBTQ+ inimesed võivad kokku puutuda. Ta püüab leida kohta usukogukonnas, kus tema identiteeti täielikult ei aktsepteeri. Isa Aidan toob seega esile ka keeruka paradoksi: ühelt poolt esindab ta religioosset autoriteeti ja traditsioonilisi väärtusi, mis tihti vastanduvad LGBTQ+ kogukonna õiguste ja vabaduste eest võitlemisele. Teisalt toob tema enda varjatud seksuaalsus esile raskused oma identiteedi vastuvõtmisel. Michaeli enda usuteekond on samuti keeruline. Ta astus preestrikooli lootuses, et religioon aitab tal oma seksuaalsust maha suruda. Ta arvas, et jumalik lähedus "*puhastaks*" teda gei-mõtetest. Kuid Michael leidis end pidevalt võitlemas sügava süütundega, mis oli tingitud tema seksuaalsest identiteedist, mis omakorda takistas tal palveid lugeda. Ta tunneb, et on liiga patune, et kuuluda kiriklikku kogukonda. See peegeldab laiemat probleemi, kuidas institutsionaalsed uskumused ja isiklikud veendumused võivad omavahel konfliktis olla, sundides inimesi elama topeltelu või suruma maha oma tõelist mina.

Kuigi lugu käsitleb Michaeli ja teiste tegelaste eludes esinevaid väljakutseid ja kannatusi, ei ole kujutatud vaid traagikat. Lavastus ei piirdu ainult raskete teemade ja konfliktide kujutamisega,

vaid annab ruumi ka lootusele, näidates, kuidas aktsepteerimine ja mõistmine võivad tekkida kõige ootamatutes kohtades. See aitab murda stereotüüpi, et kväär-inimeste elud on defineeritud ainult nende raskuste kaudu. Michaeli kojunaasmine ja suhtlus pere ja sõpradega toovad esile võimalused kaaslastega leppimiseks ja neist arusaamiseks. Lavastus näitab, et muutused on võimalikud, isegi kui teekond aktsepteerimise poole võib olla keeruline ja täis takistusi. Isiklikud lood ja suhted võivad mõjutada inimeste vaateid ja hoiakuid, aidates kaasa eelarvamuste vähendamisele ja suurema kaasatuse poole liikumisele.

„Tule õige koju“ on sügav ja mitmekülgne lavastus kväär-identiteedi mõjust indiviidile ja tema suhetest lähedastega, samuti laiemalt ühiskondlikest hoiakutest ja normidest. Lavastus pakub sügavat sissevaadet keerukatesse suhetesse, mis kujunevad isikliku identiteedi ja ühiskondlike ootuste ristteel, rõhutades inimlikkuse, mõistmise ja armastuse tähtsust nendes suhetes.

2.2. Lavastus „Võrsed“

„Võrsed“ on Katariina Libeda kirjutatud näidend, mis pälvis 2021. aastal Eesti Teatri Agentuuri näidendivõistlusel esimese preemia. Veidi peale seda otsustati see lavale tuua ning 2022. aastal oli lavastuse esietendus Vanemuises, lavastajaks Tiit Palu. (Võrsed)

Lavastuse tegevus keerleb ümber 39-aastase naise Paula (Ragne Pekarev). Paula on kehva iseloomuga töönarkomaan, kes on unarusse jätnud nii oma pikaajalise püsisuhte, sotsiaalelu kui ka tervise. Lavastus on episoodilise ülesehitusega, kus jagatakse lühikesi katkendeid või pilte Paulaga toimuvatest sündmustest.

Kõik Paula elus hakkab kiiresti kokku varisema. Tema pikaajaline püsisuhe Eliisiga (Kärt Tammjärv) puruneb ning tuleb välja, et Eliisil on olnud afäär nende sõbra Taneliga (Veiko Porkanen). Lisaks on Eliisi rasedus truudusetuse, mitte kunstliku viljastamise tulemus, nagu Paula oli siiani teadnud. Peagi tuleb välja, et Paula naistemehest sõbra Jakobi (Robert Annus) viimane tüdruksõber on rasedaks jäänud ning nad kavatsevad koos pere luua. Kõige tipuks saab Paula teada, et tal on kasvaja, mida tuleb opereerida. Paulale tundub järsku, et ta on oma elus täiesti üksi jäänud ning otsustab lapse saada, kuigi varasemalt oli ta väga lastesaamise vastu.

Lugu jätkub Paula katsetega rasestuda, kuid tal on sellega probleeme. Ta katsetab kunstlikku viljastamist, mis ei toimi, ning seejärel kehavälist rasestumist, mis samuti esialgu tulemusi ei

anna. Lõpuks saab ta teada, et on lapseootel, kuid tegemist on riskirasedusega. Samal ajal annab ta tööülesanded üle oma assistendile Henrile (Jaanus Tepomees), et keskenduda emaduspuhkusele. Kahjuks lõpeb rasedus nurisünnitusega.

Ta tunneb end üksikuna ja kurnatuna. Kõik tema pingutused on nurjunud ning tema suhted töökaaslaste ja Jakobiga halvenevad. Küll aga mõistab Paula peagi, et tema soov lapsi saada tulenes hirmust jääda elus üksi. Lõpuks, pärast mitmeid konflikte ja probleeme, otsustab Paula oma elu uuesti üles ehitada ja alustada uut etappi.

2.2.1. Kväär-identiteedi kujutamine

Lavastuses „Võrsed“ on esindatud kolm kväär-tegelast ning kolm eri seksuaalsust. Kväär-tegelased on Paula (lesbi), Eliis (biseksuaal), Tanel (biseksuaal). Kolmas seksuaalsus, mida kujutatakse, on heteroseksuaalsus. Käesolevas peatükis analüüsitakse peamiselt Paulat ja Eliisi, kuna nende tegelaskujud on kõige selgemini välja toodud.

Paula, kes on esimene LGBTQ+ peategelane Eesti näitekirjanduses, esindab olulist versteposti Eesti teatri maastikul. Tema tegelaskuju on mitmekülgne – ta on keskealine naine, kes omab autoriteeti ja on enesekeskse iseloomuga. Vastandlikult levinud stereotüüpidele, kus kväär-identiteeti defineerib üksnes seksuaalne orientatsioon või suhtestaatus, näitab Paula tegelaskuju, et isiklik identiteet on sellest palju mitmekesisem ja dünaamilisem. Ta ei ole loodud tüüpilise *mehe pilgu* jaoks, mida võiks eeldada tema seksualiseeritud riitusest. Siiski esindab ta teatud stereotüüpe, mis puudutavad nii soorolle kui ka LGBTQ+ representatsiooni.

Vaataja saab otsese kinnituse Paula seksuaalsest orientatsioonist alles siis, kui tema suhe Eliisiga ilmsiks tuleb. See tõestab, et kväär-inimesed on ühiskonnas leitavad igapäevaselt, ent ei pruugi alati olla koheselt äratuntavad. See element lavastuses kutsub vaatajaid üles vältima eelarvamusi inimeste seksuaalsuse osas. Kui lugeda Libe näidendit, on võimalik märgata veelgi sügavamad vaadet Paula kväär-identiteeti, mida avatakse kõige enam stseenis nimega „Paula monoloog“ (Libe 2022: 37-38). Monoloogis avab Paula oma identiteedi olemuse, arutledes selle mõju üle oma elule ning kuidas ühiskonna hoiakud teda on mõjutanud. Ta selgitab, kuidas tema isiklik identiteet on kujundanud tema kogemusi ja suhteid ümbritseva maailmaga. See monoloog on oluline, kuna selgitab paljusid Paula eluga seotud keerukaid ideid ja probleeme. See on ka ainuke hetk, kus teoses otse ja selgesõnaliselt välja öeldakse, et Paula on lesbi.

Paula on esitatud maskuliinse lesbikarakterina, kes on oma eraelus külm ja endassetõmbunud. See lähenemine kinnistab traditsioonilisi soorolle, kus Paula võtab omaks *mehe* rolli oma suhtes, järgides ühiskondlikult välja kujunenud heteronormatiivsust. Ta väljendab selgesõnaliselt, et on pere elatiseteenija, samas kui Eliis on koduperenaine. Paula välimus meenutab seksualiseeritud ärinaist: ta kannab musta võrkriidest ja avara dekolteega triiksärki, mis lõpeb nabast ülalpool. Särgi alt alt paistab must rinnahoidja. Jalas on tal laieneva lõikega viigipüksid. Kui ta aga rasedaks jääb, vahetub tema lühike särk pika versiooni vastu. On võimalik, et see näitab naise seksualiseerimise vähenemist rasedana. Juuksed on tal lahtised, tagasikammitud ning jalas on tal kõrged kontsakingad, mis püksisääre alt eriti välja ei paista.

Paula välimust täiustab ka Ragne Pekarevi madal hääletoon ja vähene näoline ekspressiivsus. Pekarev asetab Paula sageli võimupositsiooni – käed taskutes, õlad tagasi lükatud – mis näitavad otsustavust ja enesekindlust. Tema pikad ja kindlad sammud laval suurendavad veelgi tema tegelase jõulisust. Paula meenutab stereotüüpset ettekujutust karjäärinaisest, kes on jätnud kõik muu tagaplaanile, et toita oma isiklike ambitsioone. See võib viidata tema sisemisele pingele ja rahulolematusele elus, kus domineerivad töö ja karjäär, jätmata ruumi isiklikuks arenguks ja emotsionaalseks rahuloluks.

Kehastades Paulat hoiab Ragne Pekarev oma esituses emotsioone märkimisväärselt tagasi. Ka emotsionaalsete stseenide ajal säilitab ta tõsise ja kohati läbitungimatu ilme. See tekitab distantsi tegelase ja publiku vahel, kuid samal ajal avab see Paula sisemaailma. Tõelised emotsioonid Pekarevi esituses ilmnevad siis, kui Paula räägib lastest või kui tal on stseenid Eliisiga. Need hetked pakuvad haruldast sissevaadet Paula tunnetesse, paljastades tema kaitsekihi all peituvad isiklikud sidemed, mis muidu jäävad varjule tema loodud fassaadi taha.

Lavakujundus peegeldab samuti Paula sisemist tühjust ja emotsionaalset distantsi. Lava on kujundatud üldiselt tühja ja minimalistlikuna. Ainsad dekoratiivsed elemendid laval on laest ripuvad läbipaistvast riidest torud. Kui Eliis ütleb, et ta soovib Paulast lahku minna, peidab Paula end ühe toru sisse. See sümboliseerib tema püüdlust peita oma emotsioone ja kaitsta end välismaailma eest. Samas peegeldab lava mõneti ka Eliisi. Eliisi riietus on kooskõlas laest rippuvate silindritega – ta on riietatud pikka, voolavasse valgesse võrkriidest kleiti, mis loob naisele nõtke ja peaaegu haldjaliku välimuse. Tema peas on korralik krunn, mis aga säilitab tegelaskuju ranguse. Kergelt läbipaistva kleidi alt paistavad mustad riided, mis loovad kontrasti valge kangaga, tuues esile tema raseda kõhu. Ühel hetkel pannakse torude sisse potitaimed,

andes neile kasvuhoone mulje, mis on metafoor Eliisile kui kasvuhoonele oma sündimata lapse jaoks – kaitsev ja elu võimaldav ruum. Hilisemates stseenides kannab Eliis valget kittelkleiti.

Paula algne kindlameelsus lapsi mitte saada võib esindada stereotüüpi, et naised, kes ei soovi lapsi, on kuidagi vähem naiselikud, külmad ja isekad. Seda kinnitab ka tema oleku muutus, kui ta viimaks otsustab lapse saada. Tema iseloom teeb täieliku pöörde, kui ta lõpuks rasedaks jääb. Paula ja Eliisi suhe, nende erinevad soovid laste saamise osas ning lõpuks suhte lagunemine võivad peegeldada kväär-paaride ebastabiilsuse ja pereloomise keerukuse stereotüüpseid narratiive.

Paula ja Eliisi suhete kujutamise juures on problemaatiline nende läheduse puudumine laval. Ragne Pekarev ja Kärt Tammjärv ei näita teineteise suhtes hellust ning neil pole suhte ajal ühtegi helluse momenti. Eliisi ärritunud olek on mõistetav, sest ta on kaotanud kannatuse ja ka tunded Paula vastu. Kuid Pekarevi kehakeelest ei loe välja mingisugust hellust teise naise suhtes, kuigi tema tegelaskuju väidab etenduse lõpuni, et Eliis peaks olema tema eluarmastus. See tekitab süžees vastuolu. Eliisil on armuke, mistõttu on ebaselge, miks ta pole Paulat maha jätnud ja miks ta veedaks rasedusperioodi Paulaga, kui nende vahel puudub sügav side. Näitlejate esitus muudab nende tegelaste suhte dünaamika segaseks.

Ometi vaidlustab Paula stereotüüpi, et kväär-inimesi defineerib üksnes nende seksuaalne identiteet või suhtestaatus. Võib väita, et pärast lahkuminekut Eliisist muutub tema seksuaalne identiteet teisejärguliseks, kuid see aspekt toob esile olulise teema – kväär-inimeste isikliku identiteedi mitmekesisus ja selle areng aja jooksul. Paula areng lavastuses „Võrsed“ näitab, et inimese identiteet on mitmetahuline, ulatudes kaugemale lihtsatest kategooriatest nagu seksuaalne orientatsioon või suhtestaatus. Tema kogemus peegeldab, kuidas isiklikud kriisid ja elumuutused võivad mõjutada inimese enesetaju ja prioriteete, tuues esile sisemise kasvu ja eneseleidmise võimalused.

Töökeskkonnas ilmnevad Paula negatiivsed jooned nagu kärsitus, süüdistav hoiak ja kohatus. Näiteks käitub ta ebasobivalt oma assistendi Henriga, kritiseerides tema välimust, pidades seda töökohale sobimatuks, kuid rõhutades kommenteerides Henri välimuse meeldivaid aspekte, nagu tema tagumikku. Lisaks annab Paula ühel hetkel talle hea töö tunnustuseks tagumikule laksu. Hoolimata sellest, et Paula on lesbi, näitab ta töökohal seksistliku käitumist, mida tihti seostatakse kõrgetel ametikohtadel olevate meestega ning mis on osa laiemast toksilise maskuliinsuse probleemist. Naised on sageli sunnitud kõrgetel ametikohtadel end tugevamalt

kehtestama, mis aga ei tohiks ületada professionaalse käitumise norme ja viia oma võimu sobimatu kasutamiseni.

Henri tegelaskuju, keda kehastab Jaanus Tepomees, on huvitav näide sellest, kuidas identiteet ja selle väljendusviisid võivad draamas sügavamalt mõjuda, isegi kui need ei ole tekstis otseselt sõnastatud. Kuigi Henri identiteeti draamas ei käsitleta otseselt, viitavad tema käitumine ja välimus lavastuses teatud feminiinsusele. Tema füüsilises ilmes ja liigutustes on midagi pehmet ja õrna, mis ilmneb eriti tema seisakutes. Henri kipub sageli jääma seisma poosis, kus käed on asetatud alaseljale või tagataskutesse ning ta kaldub kergelt ühele küljele. Selline poos võib tunduda mõneti poseeriv ja teatraalne, vihjates traditsiooniliselt feminiinsele kehakeelele. Lisaks on Henri riietumisstiil silmatorkavalt stiilipuhas ja nooruslik, mida rõhutavad tema kitsad valged teksad. Need ümber talje ja reite tihedalt liibuvad püksid toovad esile tema figuuri, mis on tavalisem naistemoe kontekstis. See peegeldab tagasi ka Paula maskuliinsust ning muudab töökoha diskrimineerimise veelgi ilmsemaks.

Lavastuses kujutatakse LGBTQ+ kogukonna probleeme minimaalselt. Põhiliselt väljendub see Paula kokkupuutel meditsiinilise institutsiooniga, eriti arstikabinetis, kus ta kogeb pealetükkivaid küsimusi oma seksuaalelu ja viljakuse kohta. Need rõhutavad meditsiinisüsteemi hoiakuid ja eeldusi kväär-identiteetide suhtes. Arsti ebameeldivalt survestav hoiak seoses laste saamise ja viljakusega toovad esile, kuidas meditsiinilised institutsioonid võivad kväär-identiteete marginaliseerida ja lahterdada, eirates nende spetsiifilisi vajadusi ja kogemusi.

Eliisi kujutamine teatris on oluline, kuna biseksuaalsuse esitamine meedias on niigi alaesindatud. Lavastuses on Eliis biseksuaalne tegelane, kes on olnud suhetes nii meeste kui naistega. Oluline on ka, et erinevalt Paulast tunnistab Eliis selgesõnaliselt oma (ja Taneli) biseksuaalsust. See on märkimisväärne samm biseksuaalsuse nähtavamaks muutmisel ja *bierasure*'i vältimiseks. Samas on tema tegelaskujus võimalik näha teatud bi-stereotüüpe.

Biseksuaalseid naisi kujutatakse tihti kui eksperimenteerivaid isikuid, kes varem või hiljem jätavad oma naispartnerid meeste pärast maha. Samuti arvatakse, et nad ei suuda olla truud ühele partnerile, kuna tüdinevad ühest soost ära või kalduvad tegelikult ühe kindla soo poole. Veelgi enam kinnitab seda stereotüüpi tema enda jutt, kui ta ütleb oma pikaagesele partnerile Paulale, et ta pole tegelikult kunagi näinud ennast koos naisega elamas. See tugevdab eksitavat arusaama, et biseksuaalsus on mingi vaheetapp või katseperiood, enne kui inimene *valib poole* või tunnistab oma *tõelist* seksuaalset orientatsiooni. Eliis on siiski kujutatud sümpaatse tegelasena, kelle suhte lagunemine on põhjustatud peamiselt Paula distantseeritud ja üleolevast käitumisest. Kuid tõsiasi

on, et biseksuaalsust saab vaadelda spektrina. Iga biseksuaalse identiteediga isikul on oma arusaam sellest, milline on nende seksuaalne sättumus ning kui palju nad on huvitatud erinevatest sugudest. Kuid vaatamata sellele, kellega inimene on olnud või hetkel on suhtes, on ta biseksuaalne.

Eliisi väide, et ta otsib enda kõrvale *tugevat maskuliinset energiat*, võib samuti tunduda nagu stereotüübi kinnitamine, et seksuaalne orientatsioon ja partneri valik põhineb ainult soolistel eelistustel või soorollidel. See vähendab biseksuaalsete inimeste kogemuste mitmekülgsust ja sügavust, vihjates, et nende tõmbed on üksnes pinnapealsed või ajutised. Eliisi rahulolematuse Paulaga, kuna ta ei vasta tema ootustele *mehelikkuse* osas, toob esile laiemad soorollidega seotud stereotüübid ja eelarvamused. Eliisi väljendatud vajadus meesenergia ja domineeriva partneri järele suhtes võib toetada stereotüüpi, et naised vajavad suhtes meest, et tunda end täieliku või turvalisena.

Lisaks on Eliisi truudusetuna kujutamine, mida näidatakse kuidagi õigustatult vastukaaluks tema partneri töönarkomaaniale, problemaatiline. Selline narratiiv vihjab, et petmine võib olla mõistetav või isegi aktsepteeritav, kui partner ei vasta ootustele või vajadustele. Kuigi Eliis püüab leida oma õnne ja täita soove, teeb ta seda teiste – eriti Paula ja Taneli – emotsionaalsete ja psühholoogiliste valude arvelt. Tema võimetus lahendada oma suhteid avatult ja ausalt jätab mulje, et tal on raskusi vastutuse võtmisega.

Lavastus vaatlleb ka sisemisi konflikte, millega kväär-tegelased võivad silmitsi seista, sealhulgas eneseaktsepteerimise raskused ja identiteediga seotud küsimused. Lavastuses on hetki, kus tegelased näitavad üksteise suhtes mõistmist ja aktsepteerimist hoolimata keerulistest suhtedünaamikatest. Peale rasket suhtelõppu ilmnevad Paulal ja Eliisil hetked, kus nad püüavad üksteist mõista, hoolimata nende erinevatest soovidest ja vajadustest. Nad püüavad soojendada üles nendevahelist sõprust. Suhte komplikatsioonid näitavad, et kväär-inimeste suhted on sama keerukad ja tähendusrikkad kui heteroseksuaalsete paaride omad.

Kriitiliselt hinnates kasutab see teos üldistusi ja klišeesid, mis võivad tahtmatult tugevdada olemasolevaid eelarvamusi ja soorolle, piirates tegelaste mitmekülgsust ja sügavust. Küll aga on tegelaste kväärsus võrdlemisi väike osa kogu loo perspektiivis. Lavastus „Võrsed“ käsitleb küll kväär-tegelasi ja nende suhteid viisil, mis võib olla stereotüüpne, ent selle panus kväär-inimeste nähtavuse suurendamisse on siiski oluline.

2.3. Võrdlus ja järeldused

Analüüs toob esile, kuidas mõlemad lavastused esitavad ja käsitlevad LGBTQ+ teemasid, sealhulgas aktsepteerimist, diskrimineerimist, stereotüüpe ja eelarvamusi. Lavastuste analüüs näitab, kuidas mõlemad lavastused toovad tegelaste kaudu esile LGBTQ+ kogemuste keerukust ja mitmekesisust nii isiklikust kui ka ühiskondlikust vaatepunktist.

Lihtsustatud ja idealiseeritud kujutamine võib tihtipeale põhjustada stereotüüpide kinnistumist, kväär-tegelaste autentsus ja keerukus teatris aitavad kaasa sügavamate ja realistlikumate narratiivide loomisele, mis peegeldavad tõelisi inimkogemusi. Autentsus ei tähenda tingimata vigadeta tegelasi, vaid tegelasi, kes peegeldavad elu selle täielikkuses ehk koos keerukate dilemmaide ja emotsioonidega. Positiivne kväär-representatsioon teatris ei eelda automaatselt, et tegelased on alati läbinisti head. Vaadeldes Paulat ja Michaelit, näeme kahe mitmekülset peategelast, kelle iseloomujooned sisaldavad nii positiivseid kui ka negatiivseid aspekte. Mõlemad on moraalselt pigem hallis tsoonis, mis lisab neile realistliku inimese mõõtmed ja sügavuse. See toob esile, et kväär-tegelaste kujutamine peaks olema tõetruu ja mitmekihiline, mis võimaldab publikul nendega samastuda või neid mõista nende keerukuses.

Mõlemad lavastused rõhutavad olulist konteksti ühiskonna arengus. Need peegeldavad ühiskondlikku muutumist seoses inimestega, kes kuuluvad LGBTQ+ kogukonda. Me võime näha ühiskondlikku kasvutrendi inimeste seas, kes identifitseerivad end LGBTQ+ kogukonna osana. See tuleneb peamiselt ühiskonna järjest suurenevast avatusest inimeste väljatuleku ja erinevate eneseväljendusviiside aktsepteerimise suhtes. Ent sageli jääb varju see põlvkond, kes kasvas üles ajajärgul, mil avalikustamine oli rangelt taunitud. Inimesed nagu Isa Aiden ja Paula märkavad küll ühiskonna muutusi, kuid tunnevad endiselt juurdunud eelarvamusi. Nad kas eitavad seda aspekti endas, kõhklevad avaliku väljenduse osas või peavad end liiga vanaks, et oma identiteeti avaldada või vaateid laiendada.

Mõlemad lavastused käsitlevad peategelaste keerulisi suhteid. Michaeli ja Aidani vahel on juba esimesest stseenist ilmne, et nad on jaganud romantilist minevikku. Hoolimata sügavast kriisist, mis nende suhet varjutab, on nende vahel tunda seksuaalne pinge ja ilmne igatsus. Seevastu Paula ja Eliis ei näita mingit emotsionaalset või füüsilist lähedust. Esialgu võib nende suhe tunduda nagu tulpinud sõprade või isegi vaid kaugelt sugulaste vaheline suhe. Küll aga peab

olema mingi siduv faktor, mis neid esialgu kokku tõi ja koos hoidis. Siiski ei peegelda näitlejate kehakeel mingisugust romantilist pinget.

Peamine fookus Paula loo juures pole sugugi tema kväärsus. Lavastuse keskmes on hoopis tema püüdlused lapse saamiseks ja toimetulek ühiskonnas, mis sageli seab naistele väärtuse just nende emaduspotentsiaali alusel. Paula kväär-identiteet on küll oluline aspekt tema elus, kuid see ei defineeri tema täielikku olemust ega teekonda. Ta ei otsi aktiivselt ühiskondlikku aktsepteerimist ega pea iga päev silmitsi seisma homofoobiaga. Tema lugu näitab, et kväär-identiteet võib olla lihtsalt üks paljudest eluaspektidest, mitte pideva võitluse- või väljakutseallikas.

Seevastu lavastus „Tule õige koju“ keskendub suurel määral just kväär-identiteedile ja aktsepteerimise otsingutele. Michaeli lugu rõhutab tema soovi leida oma pere heakskiitu ja armastust. Tema teekond sümboliseerib paljude kväär-inimeste igapäevaseid väljakutseid — soovi olla tunnustatud just sellisena, nagu nad on. Erinevalt Paulast, kelle kväär-identiteet on vaid osa laiemast elukontekstist, on Michaeli identiteet ja selle aktsepteerimise otsingud tema loo keskmes.

Michael vastandub oma perekonna konservatiivsete ja religioossete väärtus-normidega. Tema tagasitulek kodulinna ja konfliktid peres toovad esile ühiskondlikud ja perekondlikud normid, kus tema kväärsust ei aktsepteerita. Michaeli peres esindatakse tugevalt kristlike ja konservatiivseid väärtusi, kus kväärsus on tabu. Micheali kapist väljatulek vastandub heteronormatiivsetele ootustele, mis talle pere poolt asetatud on. See seab kahtluse alla normi, mis eeldab heteroseksuaalsust kui ainsat aktsepteeritavat identiteeti, sundides tema perekonda seisma silmitsi oma eelarvamuste ja tõrjutavate hoiakutega.

Paula tegelaskuju vastandub samuti heteronormatiivsetele ootustele, olles maskuliinne lesbikarakter, kes võtab omaks traditsioonilise meherolli oma suhtes. Paula ja Eliisi suhe peegeldab traditsioonilist soolist asümmeetriat, kus Paula täidab domineerivat ja majanduslikult toetavat rolli, samas kui Eliis on hoolitsev ja kodune partner. See dünaamika tõstatab küsimusi soorollide paindlikkuse suhtes, näidates, et need rollid võivad eksisteerida väljaspool heteronormatiivset konteksti.

Arutelu raames on oluline tõstatada ka autoriküsimus. „Tule õige koju“, mis on kirjutatud Phillip McMahoni poolt, omab pool-autobiograafilist iseloomu. McMahon, kes on avalikult gei, toob oma näidendites sisse oma isiklikud kogemused (Moriarty 2021). See tekitab huvitava dünaamika, kus piir tegelase ja autori enda vahel muutub häguseks, kuna autor paneb oma

gei-identiteedi oma tegelastesse. See annab tegelastele autentsuse ja sügavuse, kuna autoril on olemas intiimne tundmine olukordadest, millega tema tegelased silmitsi seisavad.

Mõlemad lavastused kritiseerivad institutsionaalseid norme, mis marginaliseerivad ja tõrjuvad kväär-inimesi. Michaeli kogemus religiooniga ja Paula kokkupuuted meditsiinisüsteemiga paljastavad, kuidas need institutsioonid võivad olla piiravad ja kahjulikud.

Teisalt on Katariina Libe näidend „Võrsed“ kirjutatud hoopis teistsugusest perspektiivist. Libe ei toetu teadaolevalt oma teoses isiklikule kogemusele ega ole otseselt kokku puutunud probleemidega, mida tema tegelased läbi elavad (Viira 2022). See asjaolu võib piirata tema arusaama kväär-kogemusest, kuid Libe on siiski võimeline kväär-identiteeti mitmetahuliselt esitama, mis tõestab, et ta on ennast teemaga kurssi viinud.

Paula puhul kohtame spetsiifilisi probleeme, mida Michaeli karakteri juures ei tähelda. Paula tegelaskujus ei ole kasutatud kväär-spetsiifilist dünaamikat, mis võib tuleneda asjaolust, et kõik, kes tema tegelase loomise juures osalesid, olid heteroseksuaalsed. Kui heteroseksuaalsed loojad ei kaasa oma tööprotsessi kväär-konsultante ega vii eelnevalt läbi piisavat uurimust, et teemat paremini mõista, võib tegelase kujutamine jääda pealiskaudseks ja stereotüüpseks. Puuduv isiklik side teema sügavustega võib mõjutada teose autentsust.

Selliste näidete kaudu näeme, kuidas erinevad isiklikud taustad ja kogemused võivad mõjutada loomingu sügavust ja tõepärasust. Tõeline ja mitmekülgne esitus nõuab sügavat mõistmist ja empaatiavõimet, mis sageli sünnib isiklikust kogemusest või põhjalikust uurimisest ja suhtlusest kujutatavate kogukondadega.

Paula roll Eesti teatris on siiski vaieldamatult märkimisväärne, hoolimata probleemidest ja teatud stereotüüpidest, millega tema kujutamisel tuleb silmitsi seista. Kriitilise analüüsi kõrval ei tohiks unustada, et tema tegelaskuju on esitatud pigem sümpaatse isikuna, kes eristub positiivselt tavapärastele kväär-tegelastele omistatud rollidest ning pole eesti näitekirjanduses suurt tähelepanu pälvinud. Paula ei ole lihtsalt koomiline kõrvaltegelane ega ülemängitud seksobjekt, millistena kväär-tegelasi tihtipeale esitatakse. Eesti näitekirjanduse kontekstis on Paula karakter uuenduslik ja oluline samm edasi. Lavastus „Võrsed“ on samuti laiemas ühiskondlikus kontekstis tähtis. See edendab kväär-representatsiooni ja suurendab teadlikkust ning tolerantsust ühiskonnas, illustreerides teatri võimet mõjutada ja kajastada kultuurilisi muutusi.

Lavastuse „Tule õige koju“ tähtsus on samuti oluline, kuna see toob esile mitte ainult kväär-representatsiooni, vaid väljendab ka ühiskonnakriitikat. Lavastuse tegevus toimub

Iirimaal, kuid selle konservatiivne väikeküla peegeldab laiemalt ka Eesti ühiskonna konservatiivseid aspekte. Lavastus käsitleb kväär-inimeste elulisi raskusi ja emotsionaalset valu, pakkudes vaatajale võimalust mõista ja kaasa tunda nende kogemustele. Lisaks sisaldab lavastus kahe mehe vahelist suudlust, mis võib teatud vaatajaskonnas esile kutsuda vastakaid reaktsioone, kuid samas on see oluline samm representatsiooni ja nähtavuse suurendamiseks teatris. See stseen võib olla provokatiivne, kuid see on ka võimalus harida ja laiendada arutelu ühiskondlike normide ja tolerantsuse teemal, näidates teatri jõudu ühiskondlike hoiakute kujundajana.

Lavastustes käsitletakse kväär-tegelasi ja nende isiklike kogemusi, toetades nende narratiive läbi sügavamate isiklike ja sotsiaalsete konfliktide. See aitab esile tuua LGBTQ+ kogukonna liikmete keerukust ja inimlikkust, samuti nende võitlust aktsepteerimise ja oma identiteedi mõistmise nimel. Lavastused pakuvad publikule võimalust mõista paremini kväär-identiteete, käsitledes neid empaatiliselt ja mitmekülselt, toetudes tugevatele karakteritele ja emotsionaalselt laetud stseenidele.

KOKKUVÕTE

Uurimistöös analüüsisin kahe Eesti sõnateatri lavastuse, „Tule õige koju“ ja „Võrsed“, näitel kväär-identiteetide kujutamist. Minu töö eesmärgiks oli mõista, kuidas neis lavastustes on esitatud ja tõlgendatud kväär-identiteete, kasutades kombineeritud analüüsimeetodeid. Mõlema lavastuse puhul uurisin tegelasi, näitlejatööd ja kohati ka stsenograafiat. Uurimistöö olulisus tuleneb kasvavast vajadusest paremini mõista ja esindada LGBTQIA+ kogukonna liikmeid Eesti teatripraktikas. See mitte ainult ei rikasta kultuurilist maastikku, vaid aitab kaasa ka suuremale teadlikkusele ja sallivusele ühiskonnas. Töö ei hõlma kogu Eesti kväär-teatrimaastikku, keskendudes spetsiifiliselt eelmainitud kahele lavastusele. Selline fookus võimaldab põhjalikumalt ja detailsemalt analüüsi, jättes samal ajal ruumi ka laiematele uuringutele tulevikus.

Töö esimeses peatükis avasin kväär-identiteedi kontseptsiooni, alustades selle tähendusest ja selle muutumisest aja jooksul. Analüüsisin soolise ja seksuaalse identiteedi vahelisi erinevusi ja nende mõju kväär-inimeste elule. Tõin esile stereotüübid, mis mõjutavad LGBTQIA+ inimesi, ja kuidas need stereotüübid mängivad rolli ühiskondlikes ootustes ja arusaamades. Samuti vaatlesin kväär-teooria kujunemist ja arengut, uurides selle teoreetilisi aluseid ja praktilisi rakendusi, mis on aidanud kaasa kväärsuse sügavamale mõistmisele akadeemilises ja sotsiaalses kontekstis. Lõpuks analüüsisin, kuidas kväärsus on kujutatud teatris, eriti läbi kväär-tegelaste, kes aitavad suurendada teadlikkust ja nähtavust, tuues esile nii positiivseid kui ka võimalike problemaatilisi kujutamisi.

Järgmises osas keskendusin kahele konkreetsele sõnateatri lavastusele, kus kväär-temaatikat esineb. Analüüsisin, kuidas neis lavastustes on kujutatud kväär-identiteeti, vaadeldes tegelaskujude arengut ja suhteid. Uurisin, kuidas lavastused käsitlevad vastuvõttu ja diskrimineerimist, millega kväär-tegelased silmitsi seisavad, ning kuidas lavastused suhtuvad stereotüüpidesse. Samuti vaatlesin, kuidas lavastajate, näitlejate ja teiste loojate valikud mõjutavad kväär-tegelaste esitust.

Analüüs näitas, et mõlemad lavastused „Tule õige koju“ ja „Võrsed“ esitlevad kväär-tegelasi komplekssete ja mitmekihiliste isiksustena, kuid seda erineval määral. „Tule õige koju“ käsitles gei-identiteeti sügavuti, tuues esile tegelase sisemised konfliktid ja suhted pere ning

ühiskonnaga. Seevastu „Võrsed“ pakkus vähem süvitsi minevat käsitlust, keskendudes rohkem laiemale LGBTQIA+ teemaringile ilma sügavamate isiklike narratiivide väljatoomiseta.

Mõlemas lavastuses kajastusid aktsepteerimise ja diskrimineerimise teemad. „Tule õige koju“ näitas, kuidas perekondlik ja ühiskondlik mitteaktsepteerimine mõjutab kväär-tegelaste heaolu ja enesehinnangut. Lavastus näitas, kuidas sotsiaalne ja perekondlik tõrjutus mõjutavad tegelase enesehinnangut ja heaolu. Samuti käsitleti lavastuses avaliku identiteedi omaksvõtmise võimalikke keerukaid tagajärgi. „Võrsed“ tõstatas samuti aktsepteerimise küsimuse, kuid keskendus rohkem kväär-identiteetide nähtavusele ja esindatusele teatris.

Analüüs tõi esile, et stereotüübid ja eelarvamused mõjutavad endiselt kväär-tegelaste kujutamist. „Tule õige koju“ püüdis murda stereotüüpe, kujutades gei-tegelast realistlikult ja sümpaatselt, esitades teda kui täisväärtuslikku ja kompleksset isikut, mitte lihtsalt kväär-identiteedi sümbolina. „Võrsed“ seevastu mängis mõningatel juhtudel stereotüüpidele, kuid püüdis samuti edastada sõnumit, et kväär-identiteetid on mitmekesised ja individuaalsed. Mõlemad lavastused kritiseerivad heteronormatiivseid norme ja eeldusi, vaidlustades soorollide ja seksuaalse orientatsiooniga seotud ootusi. Lavastused kujutavad, kuidas traditsioonilised normid võivad süvendada marginaliseerimist ja tõrjumist.

Analüüsid, kuidas lavastused esitavad kväärsust ja selle temaatikat, rõhutatakse vajadust märgata stereotüüpe ja edendada sügavat mõistmist LGBTQIA+ kogemuste osas. Peamised järeldused uurimusest rõhutavad vajadust stereotüüpide murdmise ja positiivse kväär-representatsiooni järele teatris. Edaspidi on uurimust võimalik kasutada teatriuurijatele, lavastajatele ja näitlejatele parema mõistmise ja kväär-identiteetide realistlikuma kujutamise saavutamiseks teatrilaval. Samuti on see panus akadeemilise diskursuse ja teatriteaduse valdkonnas, aidates kaasa mitmekesisema ja kaasavama kultuurilise maastiku kujunemisele.

ALLIKAD

Anderson, Kristin J. 2010. *Benign Bigotry. The Psychology Of Subtle Prejudice*. New York: Cambridge University Press.

Butler, Judith 1999 [1990]. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York; London: Routledge.

CAS 2011 = Children's Aid Society of Toronto 2011. *Out and Proud Affirmation Guidelines: Practice Guidelines for Equity in Gender and Sexual Diversity*. CAS of Toronto – Out and Proud Program.

https://www.torontocas.ca/sites/torontocas/files/CAST_Out_and_Proud_Affirmation_Guidelines_2012.pdf (18.03.2024).

Cruz, Elijah 2024. LGBTQ+ portrayal in the media: Are young people seeing themselves represented? *Action for Children*. 01.02. <https://www.actionforchildren.org.uk/blog/representation-matters-are-lgbtq-young-people-seeing-themselves-represented-in-the-media/> (12.03.2024).

DeChants, Jonah; Green, Amy E.; Price, Myeshia N.; Davis, Carrie 2021. Homelessness and Housing Instability Among LGBTQ Youth. West Hollywood: The Trevor Project. <https://www.thetrevorproject.org/wp-content/uploads/2022/02/Trevor-Project-Homelessness-Report.pdf> (25.03.2024).

Fact Sheet = Out & Proud Program Fact Sheet. Myths And Stereotypes Debunked. Children's Aid Society of Toronto. <https://www.torontocas.ca/sites/torontocas/files/outandproudmythsfacts.pdf> (15.03.2024).

George, Hannah St. 2022. I'm Bisexual & These Are The Stereotypes I'm Sick Of Hearing. *Glamour UK*, 2.07. <https://www.glamourmagazine.co.uk/article/hearstopper-bisexuality-opinion> (03.03.2024).

Getsy, David J. 2022. *Queer behavior: Scott Burton and performance art*. Chicago; London: University of Chicago Press.

Harris, John; White, Vicky 2018. *A Dictionary of Social Work and Social Care 2nd Edition*. Oxford: Oxford University Press.

Jagose, Annamarie 1996. *Queer theory: an introduction*. New York: New York University Press.

Johnson, E. Patrick 2008. Queer theory. *Cambridge Companion to Performance Studies*. Toim. Tracy C. Davis, New York: Studies. Cambridge University Press, lk 166-181.

Jones, Amelia 2021. *In Between Subjects: A Critical Genealogy of Queer Performance*. New York: Routledge.

- Kapstas, Meelis 1996. Pahelised-süütud inglid Ameerikast. *Eesti Päevaleht*, 18.04. <https://epl.delfi.ee/artikkel/50725583/pahelised-suutud-inglid-ameerikast> (30.03.2024).
- Kuusik, Aet 2024. Keelesäuts. Kas kväär on väär? *Kultuur*. ERR. 05.04. <https://kultuur.err.ee/1609303641/keelesauts-kas-kvaar-on-vaar>
- LGBT Sõnastik*. Eesti LGBT Ühing. <https://www.lgbt.ee/sonastik> (03.01.2024).
- Libe, Katariina 2022. Võrsed. *Eesti Teatri Agentuuri 2021. aasta näidendivõistluse viis parimat*. Toim. Mari Tuuling. Tallinn: Eesti Teatri Agentuur SA, lk 7-41.
- Linder, Eva-Liisa 2023. Icebreakers: The Untold Story of Queer Theatre in Post-Soviet Estonia. *Nordic Theatre Studies*, No 35, Vol 1. 26-40.
- Little, William 2023. *Introduction to Sociology – 3rd Canadian Edition*. BCcampus. <https://opentextbc.ca/introductiontosociology3rdedition/>
- Mahdawi, Arwa 2016. 'Who's the man?' Why the gender divide in same-sex relationships is a farce. *The Guardian*. 23.08. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2016/aug/23/same-sex-relationship-gender-roles-chorus> (10.03.2024).
- Mardell, Ashley 2016. *The ABC's of LGBT+*. Miami: Mango Media INC.
- McCann, Hannah; Monaghan, Whitney 2020. *Queer Theory Now: From Foundations to Futures*. London: Red Globe Press.
- Mohr, Richard D. 2004 [1998]. Anti-Gay Stereotypes. *Race, Class, and Gender in the United States. An Integrated Study*. Toim. Paula S. Rothenberg. New York: Worth Publishers, lk 522-528.
- Moriarty, Aoife 2021. Dublin playwright Phillip McMahon on Once Before I Go, his new show confronting the legacy of Ireland's Aids crisis. *Irish Mirror: Buzz*, 26.09. <https://www.buzz.ie/culture/dublin-playwright-phillip-mcmahon-once-25065481> (01.05.2024).
- Ormand, Kirk 2024. How Did We Get Here? *The Routledge Handbook Of Classics And Queer Theory*. Toim. Ella Haselswerdt, Sara H. Lindheim, and Kirk Ormand. New York: Routledge, lk 13-26.
- Oruaas, Riina 2022. Soouurimuslik vaatenurk. *Etenduskunstide uurimismeetodid*. Koost. Anneli Saro, Riina Oruaas, Madli Pesti, Luule Epner, Hedi-Liis Toome. Käsiraamat. Tartu ülikool, teatriteaduse õppetool. <https://sisu.ut.ee/etenduskunstid/8-soouurimuslik-vaatepunkt/> (01.05.2024).
- Schlatter, Evelyn; Steinback, Robert 2011. 10 Anti-Gay Myths Debunked. *Intelligence Report. Winter Issue*. 27.02 <https://www.splcenter.org/fighting-hate/intelligence-report/2011/10-anti-gay-myths-debunked> (03.03.2024).

Somerville, Siobhan B. 2020. Introduction. *Cambridge Companion to Queer Studies*. Toim. Siobhan B. Somerville. New York: Cambridge University Press lk 1-14.

Stereotypes 2017. Queer Café. LGBTQ Information Network. <https://queercafe.net/stereotypes.htm> (15.03.2024).

Theatre Encyclopedia 2003 = The Oxford encyclopedia of theatre & performance. Toim. Dennis Kennedy. Oxford; New York: Oxford University Press.

Tule õige koju, Ugala Teatri koduleht, <https://www.ugala.ee/lavastus/tule-oige-koju/> (02.05.2024).

Viira, Aigi 2003. „Bent“ alustab Vanalinnastuudio uuendamisega. *Postimees*, 28.02. <https://kultuur.postimees.ee/2002755/bent-alustab-vanalinnastuudio-uuendamisega> (30.03.2024).

Viira, Aigi 2022. Katariina Libe: panin kirja kõik, mida võiks tunda lastetu ja kunstliku viljastamisega seotud inimene. *Õhtuleht*, 24.10. <https://www.oh tuleht.ee/elu/1072837/katariina-libe-panin-kirja-koik-mida-voiks-tunda-lastetu-ja-kunstliku-viljastamisega-seotud-inimene> (01.05.2024).

Võrsed, Teater Vanemuine koduleht, <https://www.vanemuine.ee/repertuaar/vorsed/> (10.03.2024).

DEPICTION OF QUEER IDENTITIES IN THE PRODUCTIONS „COME ON HOME“ AND „SPROUTS“

The aim of this study is to conduct a thorough analysis of how contemporary spoken theatre addresses queer identity, specifically examining two productions: Phillip McMahon's „Come on Home“ („Tule õige koju“), directed by Johan Elm at Ugala Theatre (Premiered November 12, 2022), and Katariina Libe's „Sprouts“ (Võrsed“) directed by Tiit Palu at Vanemuine Theatre (Premiered October 22, 2022). The study addresses the increased visibility and representation of queer identities in public discourse, particularly against the backdrop of Estonia's recent acceptance of marriage equality, indicating a shift toward greater societal openness, albeit within a still conservative social context.

Specific questions addressed include how queer and LGBTQIA+ identity themes are manifested in characters, how productions portray acceptance and discrimination faced by queer characters, and the role of stereotypes and biases in their depiction. The thesis examines how these themes are presented through the lens of queer theory, focusing on character development, relationships, and the impact of staging choices on the portrayal of queer characters.

The methodological approach of the paper involves a thorough review and analysis of the two mentioned productions, focusing on character analysis, analysis of the actors and production, and the depiction of queer issues through the lens of queer theory. The analysis includes detailed observations of actor performances and directorial choices to provide a comprehensive understanding of the subject matter.

The analysis reveals that both theater productions depict queer characters as intricate and layered, though to different degrees. „Come on Home“ delves deeply into gay identity, emphasizing personal struggles and societal interactions, whereas „Sprouts“ takes a broader approach to LGBTQIA+ issues without exploring personal stories in depth. Both plays significantly address themes of acceptance and discrimination, illustrating their effects on the well-being and self-esteem of queer characters.

The themes of queerness and LGBTQIA+ identities are manifested through complex character portrayals that delve into their personal struggles, relationships, and societal interactions. In „Come on Home“, the character Michael is a focal point, with his experiences highlighting both

his challenges and acceptance as a gay man in a conservative family and society. „Sprouts“ similarly explores queer identities through characters that confront internal and external conflicts related to their sexuality, providing a nuanced examination of queer life.

The study concludes that stereotypes and biases continue to influence how queer characters are portrayed. „Come on Home“ makes strides in challenging stereotypes by offering a realistic and empathetic depiction of a gay character, while „Sprouts“ sometimes reinforces stereotypes, even as it acknowledges the diversity and uniqueness of queer identities.

The findings stress the importance of acknowledging and overcoming stereotypes to enhance understanding of LGBTQIA+ experiences, underscoring the crucial role of positive queer representation in theatre. The productions can be seen as contributing to breaking down clichés and opening new perspectives on queer identities in Estonian society.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maria Laur,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose Kväär-identiteedi kujutamise lavastustes „Tule õige koju“ ja „Võrsed“, mille juhendaja on Riina Oruaas, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maria Laur

28.05.2024